

Sprog i Norden

Titel: Finlandssvensk språkhandbok 75 år efter Bergroth
Forfatter: Mikael Reuter
Kilde: Sprog i Norden, 1990, s. 53-61
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Finlandssvensk språkhandbok

75 år efter Bergroth

Av Mikael Reuter

När Hugo Bergroth år 1917 gav ut sin klassiska antibarbarus *Finlandssvenska* försåg han den med undertiteln «Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift». Huvudsyftet med boken upprepades också i inledningens första stycke: «att söka bidra till bortarbetandet av de talrika provinsiella egenheter som vidlåda vår finländska svenska».

Den svenska språkvården i Finland har allt sedan Bergroths dagar kretsat kring frågan om provinsialismer och finlandismer på ett sätt som tidvis tycks förefalla obegripligt för våra nordiska kolleger. Till en del har det naturligtvis haft mindre önskvärda konsekvenser. Språkvård har för många finlandssvenskar uppfattats som liktydigt med felfinneri och utmönstrande av naturliga och spontana uttryckssätt, och många av språkvårdens andra viktiga sidor har blivit eftersatta.

Att rycka upp ogräs

Men det som är så svårt att förstå för utomstående är att den följda strategin trots allt sannolikt har varit ett livsvillkor för svenskan i Finland. Eller med Hugo Bergroths ord:

Att vårt finländska (= finlandssvenska) modersmål med tiden skall utvecklas till ett särskilt språk, som icke längre kan kallas svenska, behöva vi väl inte under några omständigheter på allvar befara. Skulle så ske, är vår nationalitet i och med detsamma dödsdömd.

Bergroth uttryckte också sin tro på språkvårdande åtgärder och möjligheten att påverka språkutvecklingen i önskad riktning:

Finlandssvenskans differentiering från högsvenskan är en av förhållandena betingad naturlig utveckling, säger man. Det bestrides icke. Märkas bör blott, att när våra trädgårdssängar fyllas av ogräs, också detta är en naturlig utveckling. Men vi rycka upp ogräset ändå.

Bergroth var emellertid inte någon fanatiker. Han insåg mycket väl att provinsialismerna kunde ha en funktion att fylla, under förutsättning att vi gör våra språkliga val medvetet:

Tycker sig en författare inte kunna undvara ett visst ord, eller menar han att ett visst uttryck förlänar framställningen en särskild kraft eller en viss avsedd färg, så frågar han nog inte efter om uttrycket är högsvenskt eller finländskt. Men en sådan självständighet i fråga om enskilda detaljer låter mycket väl förena sig med en strävan att i allmänhet skriva ren högsvenska. Vi kunna någon gång tillåta oss att skriva finländska av princip; men vi få inte göra det av håglöshet, och vi böra inte göra det av okunnighet.

Den verksamhet som Bergroth var talesman för har med säkerhet haft en beaktansvärd effekt. Resultatet är att svenskan i Finland också i dag kan räknas som en form av svenskt riksspråk, och att goda skribenter i Finland fortfarande kan skriva en svenska som inte märkbart skiljer sig från svenskan i Sverige. Hade så inte varit fallet, skulle det ha haft avgörande negativa konsekvenser för kontakterna mellan Finland och Sverige — och därigenom också mellan Finland och det övriga Norden.

Trycket från finskan

I dagens läge är det inte så mycket de traditionella provinsialismerna som är ett problem för finlandssvenskan. Tidigare generationers språkvårdsarbete har gjort att professionella språkbrukare någorlunda väl förmår undvika de mest påfallande av dem i texter där de inte är önskvärda. Det som vi nu får värja oss mot är i ännu högre grad än tidigare det växande trycket från finskan, framför allt på den lexikala och den syn-

taktiska nivån. Det är främst fråga om en allmän språklig osäkerhet snarare än om en konflikt mellan en finlandssvensk norm och den «högsvenska» normen. Orsaken är klar: finlandssvenskarnas arbetsliv domineras av förståeliga skäl allt mer av finskan, också på arbetsplatser där svenskan tidigare har haft starka fästen.

Det är inte bara myndigheternas och organisationernas svenska som i allt högre grad präglas av översättningar; också texten i massmedier, reklam och t.ex. läromedel bygger allt mer på finska förlagor. Ett växande antal finlandssvenskar på olika håll i yrkeslivet — ingenjörer, ekonomer, jurister, samhällsvetare m.fl. — får, oberoende av sina huvudsakliga arbetsuppgifter, i praktiken arbeta som översättare på sina arbetsplatser, för att tvåspråkighetens krav skall kunna uppfyllas. I massmedierna skall de svenska journalisterna presentera sin information utgående från finska — eller bristfälligt översatta - pressmeddelanden, och presskonferenser och intervjuer försiggår likaså naturligt nog mest på finska. För denna uppgift har varken handläggare eller journalister i allmänhet fått någon träning. Försiktiga förslag från språkvårdarhåll om att översättning till svenska kunde tas in som ett moment i modersmålsundervisningen har hittills klingat för döva öron.

Samtidigt är det självklart att den speciella finlandssvenska situationen inte för med sig att vårt behov skulle vara mindre när det gäller den typ av språkvård som bedrivs av de andra språknämnderna. Också hos oss behövs klara och funktionella skrivregler, och kampen mot krångelsvenska och icke önskvärda anglicismer måste föras också i Finland.

Jag har dröjt så här länge vid att teckna bakgrunden till och behovet av en ny finlandssvensk språkhandbok, därför att situationen för oss är så annorlunda än i de andra nordiska länderna — undantaget förstås sverigefinnarnas och de andra språkliga minoriteternas situation som är ganska likartad. Det känns angeläget att inför ett nordiskt forum framhålla att det som för en utomstående iakttagare framstår som överdriven normativism och purism i själva verket är något av en överlevnadsfråga för finlandssvenskan. De språkliga

stridsfrågor i vilka man t.ex. i Norge driver en tolerant linje, framstår för oss som rena lyxproblem. Vi kämpar för finlandssvenskans existens som svenska.

Vilka krav ställs på en handbok?

Vilka är då de krav som kan ställas på en språkhandbok för finlandssvenska förhållanden?

Frågan är för det första om det över huvud taget är realistiskt att tänka sig en enda handbok som skulle fylla alla de aktuella behoven. Inom den finlandssvenska språknämnden har vi mer och mer kommit fram till att vi behöver dels en relativt omfattande allmänt inriktad handledning, dels ett antal specialiserade handböcker som bygger på denna men tar upp och fördjupar olika aspekter som är relevanta för speciella målgrupper.

Ett exempel på en sådan specialiserad handbok är boken *Svenskt lagspråk i Finland*, som redan kommit ut i en provupplaga som resultat av ett samarbete mellan justitieministeriet och svenska språkbyrån. En ny och omarbetad upplaga väntas komma ut i år, och samtidigt förbereder justitieministeriet en handledning i svenskt domstolsspråk, också den med medverkan av svenska språkbyrån. Till önskemålen på längre sikt hör en språkhandledning för journalister och en handbok i översättning från finska till svenska.

I första hand har vi i varje fall tänkt koncentrera oss på att ge ut en allmänt inriktad språkhandbok, relativt populärt utformad och riktad till vad man brukar kalla «den språkligt intresserade skrivande allmänheten». Samtidigt som den skall vara populär skall den ändå vara tillräckligt detaljerad för att tillgodose också professionella språkbrukares viktigaste behov. Att Bergroths snart 75 år gamla *Finlandssvenska* inte längre kan användas som praktisk handbok säger nämligen sig självt. Den återspeglar i många avseenden en föråldrad språksyn och bygger på ett för länge sedan svunnet stadium i både finlandssvenskt och rikssvenskt språkbruk.

Vår tanke är att vi skall kunna ge ut handboken år 1992, då det gått 50 år sedan den ursprungliga Svenska språkvårds-

nämnden i Finland inrättades och 75 år sedan Hugo Bergroth gav ut den första upplagan av Finlandssvenska.

Resonerande och rekommenderande

I fråga om språksynen skall handboken vara både resonerande och rekommenderande. Den skall visa att det sällan finns absoluta svar på språkliga frågor eller bara ett enda korrekt sätt att uttrycka en sak, även om man ofta med sakliga argument kan rekommendera en viss form eller ett visst uttrycks-sätt framför andra. Samtidigt skall den peka på att det också finns fall där man kan ge klart besked om vad som är rätt och vad som är fel. Utgångspunkten skall vara att finlandssvenskan är och bör förbli en form av svenskt riksspråk, men att den har och bör få ha vissa egenheter, bl.a. genom att den återspeglar ett annat samhälle och delvis en annan kultur än rikssvenskan.

Vi har kommit fram till att en språklig handbok som denna skall fylla tre huvudsakliga behov, som gör det naturligt att dela in den i tre huvudavsnitt.

För det första känns det viktigt att redovisa för de teorier och ideologier och också för den språkliga verklighet som ligger till grund för de praktiska avvägandena och rekommendationerna. Boken skall alltså inledas med ett resonerande avsnitt som behandlar språksociologi, modern språkvård och olika syner på språkriktighet. Inledningen skall också ta upp frågor som språkets utveckling, dialekt och standardspråk, när-språk och offentligt språk och inte minst finlandssvenskans förhållande till rikssvenskan. Också övergripande stilistiska frågor kan lämpligen tas upp här.

Det andra huvudavsnittet blir en allmän språklig del, ett slags lärobok i språkbruk och språkriktighet. I olika kapitel behandlas bl.a. uttalsfrågor, skrivregler, ordanvändning, fackspråk och terminologi, namn och namnanvändning, ord-bildning och andra morfologiska frågor, syntax, textbindning och disposition. Också om översättningsaspekten sannolikt tangeras i många av dessa kapitel kan det också vara skäl att ta in ett särskilt avsnitt om översättningsfrågor, framför allt praktiska sådana.

Ett av de viktiga avgörandena här blir i vilken mån avsnittet skall ta upp allmänsvenska språkproblem och inte bara «söka bidra till bortarbetandet av de talrika provinsiella egenheter som vidlåda vår finländska svenska». Skall t.ex. kapitlet om skrivregler vara fullständigt — och i så fall naturligtvis i överensstämmelse med Svenska språknämndens skrivregler — eller skall det koncentrera sig på särskilda, närmast kontrastiva frågor och innehålla en hänvisning till de allmänna skrivreglerna? Skall boken innehålla generella anvisningar av samma typ som Wellanders välkända *Skriv klart, Skriv enkelt, Skriv kort, Skriv svenska?* Svaret på den senare frågan måste till avgörande del bli beroende av om det kommer ut någon ny allmänsvensk språkhandbok som är modernare än Wellander.

Register med kommentarer

Den sista delen av boken, som i princip kan byggas ut hur mycket som helst, blir en registerdel. Den skall dels omfatta ett sakregister med hänvisningar till den allmänna delen, dels innehålla en förteckning över enskilda ord och uttryck med kommentarer och hänvisningar. De här två typerna av register måste uppenbarligen hållas i sär, även om det medför vissa överlappningar som t.ex. i Wellanders sakregister. I den lilla handboken Högsvenska av Hugo Bergroth och Björn Pettersson är registret visserligen blandat, men i en mer omfattande handbok skulle det sannolikt bli oöverskådligt.

Balansgången mellan vad som tas upp i den allmänna delen och vad som hänvisas till registerdelen blir inte lätt. Även om enskilda ord och uttryck i första hand kan tyckas höra hemma i registerdelen, är det ofta så att de hör samman med andra ord i samma semantiska minisystem, och då kan det vara bättre att utreda hela gruppen av sammanhörande uttryck i den allmänna delens avsnitt om ordanvändning. Det är t.ex. klart att den i finlandssvenskan vanliga felanvändningen av *söka* i betydelsen *hämta* måste ses mot bakgrunden av att också *hämta* och *föra* ofta används på ett annat sätt än i rikssvenskan. Gränsen mellan vad som kan betraktas som stående uttryck och vad som är syntax är inte heller klar; hör till

exempel prepositionsanvändningen i uttryck som *på andra klassen*, *i misstag* och *två gånger i året* till syntaxen eller bör de klassificeras som stående uttryck? Lösningen är nog att ta upp dem i ett kapitel om prepositioner i den allmänna delen och ha en hänvisning till detta kapitel i registerdelen.

Därmed kommer vi in på de egentliga språk(riktighets)frågorna och hur de skall behandlas.

För ett närmare resonemang kring språkriktighetsfrågor — och till dem hänför jag här också finlandismer och fennicismer av olika slag — tror jag det är viktigt att man betraktar dem med utgångspunkt i den Telemanska språkfelsmodellen. Enligt den kan man dela in språkfelen i tre grupper:

- a) normkonflikt
- b) normlucka
- c) normkollaps

I fallet a) är det fråga om en konflikt mellan språkbrukarens personliga (dialektala, regionala, sociala etc.) norm och standardspråkets norm. Den konflikten är ju av särskilt stort intresse just när vi diskuterar finlandssvenskt språkbruk, även om vi inte skall göra misstaget att tro att det finns en *enhetlig* finlandssvensk bruksnorm som strider mot den allmänsvenska standardnormen och bekämpas av orealistiska språkvårdare.

Som ett särfall av a) kan vi se den normkonflikt som råder mellan finskan och svenskan, inte minst på syntaxens område. Det blir därför viktigt att kontrastivt ta upp sådant som ordföljden och användningen av genitiv i finskan och svenskan. Den syntaktiska interferensen från finskan är i dagens läge ett av de största hoten mot svenskan i Finland. Som exempel kan nämnas genitivkonstruktioner av typen «brons öppningsföreskrifter» (= föreskrifter för hur bron skall öppnas) och «televisionens nya användningssätt» (= de nya sätten att använda TV).

Fallet b) är det som enligt min erfarenhet är det största problemet för finlandssvenska språkbrukare, åtminstone om man kan utvidga «normen» till att också omfatta ordför-

rådet. De allra vanligaste frågorna till vår telefonrådgivning är ju av typen «Vad heter X på svenska?», «Hur uttrycker man Y på svenska?» Men svaret på den typen av frågor kan bara i mycket begränsad utsträckning ges i en handbok; så länge det är fråga om översättning av enskilda ord och uttryck från finska till svenska får vi hänskjuta problemen till den stora finsk-svenska ordbok som är under arbete. Däremot faller naturligtvis en hel del frågor av typ ordbildning och skrivregler under den här kategorin, liksom principiella synpunkter på hur man skall gå till väga vid översättning av bl.a. nyord.

Hur man skall undvika normkollaps (det som Ulf Teleman tidigare kallade «maskineriet strejkar») är inte så lätt att säga. Snarast är det väl fråga om att öka den språkliga medvetenheten och gynna ett okomplicerat skrivsätt.

Provinsialismer i registret

När det gäller finlandismer och fennicismer av olika slag är det uppenbarligen registret över ord- och uttryck som blir den främsta antibarbarusen. Det största problemet är hur mycket det skall få svälla ut och vilka slags uppslagsord det skall innehålla. I första hand blir det väl så att registret tar upp ord och uttryck som vi vet vållar problem för de finlandssvenska språkbrukarna eller som tarvar en kommentar om brukligheten. Jag kan tänka mig bl.a. följande exempel:

Förverkliga

Man kan förverkliga t.ex. drömmar, idéer och planer. Däremot måste man använda ett annat verb när man talar om det som blir resultatet av verksamheten. Ex: *genomföra* ett projekt, *anordna* en kurs, *verkställa* ett beslut, *anlägga* en väg, *bygga* ett sjukhus (jfr fi. «toteuttaa» som ofta används i alla dessa betydelser).

Hålla

Under inflytande av fi. «pitää» används ordet ofta i betydelser som det inte har i allmänsvenskt språkbruk, närmast 'behålla', 'förvara' och 'ha'. Säg hellre t.ex. «Du får gärna behålla den», «Jag förvarar mina mediciner i ett låst skåp», «Hon har semester i juni».

Illdåd

betecknar ett grovt våldsbrott och har en ålderdomlig klang. Det bör inte användas i betydelsen *vandalism*, *skadegörelse*, *sabb* (fi. «ilkivalta»).

Raffineri

I Sverige används antingen den längre formen *raffinaderi* eller kortformen *raff*, men formen *raffineri* kan med fördel användas enligt bl.a. norskt mönster.

Semla

betyder i Sverige detsamma som *fastlagsbulle*, vilket kan vara bra att känna till. Men den finlandssvenska användningen i betydelsen *småfranska*, *rundstycke*, *macka* är så etablerad att den måste accepteras i Finland.

Skolningstillfälle

är ett direkt översättningslån från fi. «koulutustilaisuus» och bör inte användas (jfr *skolning*, *tillfälle*). Säg *kurs*, *föreläsningsserie*, *utbildningsarrangemang* e.dyl. beroende på vad det är fråga om.

Det är möjligt att ett resonerande register av den här typen blir för långt. Antagligen måste man överväga vissa formaliserade konventioner och förkortningar.

Problemet med ett register som detta är att det är de «felaktiga» orden och ordformerna som är uppslagsord. Man måste alltså känna till dem och utgå från dem för att kunna slå upp. Ett alternativ kunde vara att ha med också finska uppslagsord, men det skulle leda till orimligheter. Ytterligare en intressant möjlighet vore att göra ett dataprogram av samma typ som program för stavningskontroll: en elektronisk sökare av finlandismer som i ett litet fönster på dataskärmen skulle ge upplysningar om orden. Men tyvärr får man väl räkna med att det bara är de språkligt alerta som skulle skaffa och använda ett sådant program.

Liksom i all språkvårdande verksamhet är problemet hur man skall nå dem som mest av allt behöver råd och vägledning.